

Pavuša Vežić

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23 000 Zadar

U vremenu prosvjetiteljstva u Europi zanimanje za Dalmacijom, njenim ljudima i krajevima, gradovima i spomenicima, njihovu kulturnopovijesnom porijeklu, urodilo je djelima poput studije *Ruševine palače cara Dioklecijana u Splitu* R. Adama, 1757. godine, ili *Put po Dalmaciji* A. Fortisa, 1774. godine, te osobito vrijednom edicijom *Ilyricum sacrum* D. Farlatija tiskanom u osam tomova, od 1751. do 1819. godine. Na takvim djelima razvijao se svekoliki kasniji interes za poviješću i naslijeđem Dalmacije.

Godine 1850., pak, u Beču je osnovana *Centralna komisija za izučavanje i održavanje spomenika graditeljstva na području cijele monarhije*. Time su i starine Dalmacije, u to doba austrijske pokrajine, po prvi put obuhvaćene mrežom konzervatorske službe i sustavnoga povijesnumjetničkog proučavanja. Iste je godine I. Kukuljević Sakcinski u Zagrebu osnovao *Društvo za jugoslavensku povijestnicu i starine*, a godinu dana kasnije započeo, nažalost nedovršeni, *Arhiv za povijestnicu jugoslavensku*. Godine 1855., kao konzervator, objavio je *Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854.*, zatim 1857. godine *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim*, te započeo opsežan *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*.

Potom je R. Eitelberger, profesor na Sveučilištu u Beču, po nalogu upravo *Centralne komisije*, 1859. godine, otputovao u Dalmaciju radi proučavanja njezinih spomenika srednjeg vijeka. Iz toga je nastala knjiga *Srednjovjekovni umjetnički spomenici Dalmacije*, 1861. godine. Drugo izdanje uslijedilo je 1884. godine. Još kasnije je nastala opsežna studija T. G. Jacksona o Istri, Kvarneru i Dalmaciji.

Eitelbergerovo obilaženje i promatranje Dalmacije

Rudolf Eitelberger von Edelberg, *Srednjovjekovni umjetnički spomenici Dalmacije u Rabu, Zadru, Ninu, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku*, Zagreb, Leykam International, 2009., 256 str., ISBN 978-953-7534-40-0

Za R. Eitelbergera Dalmacija je ona austrijska *krunovina* koja je sezala od Kvarnera do Boke. Stoga je opise započeo sa spomenicima Raba, ali ih nije dovršio s onima u Kotoru. Do Boke i njezinih gradića, te dalje do Budve i Bara, do krajeva na samom jugu tadašnje Dalmacije, nažalost nije dospio. Stoga zapravo nije ni obradio cjelinu na koju se naslovom poziva. Ipak, njegova knjiga je štivo s kojim je bečka *kunsthistoria* ispisala prva poglavlja o povijesti i umjetnosti srednjovjekovne Dalmacije.

Knjiga koju predstavljam prijevod je spomenutoga drugog izdanja. Tiskana je u Zagrebu 2009. godine. Objavio ju je zagrebački *Leykam International d.o.o.*, u svojoj biblioteci *Bečka škola povijesti umjetnosti i hrvatska umjetnička baština*. Urednik biblioteke je M. Pelc. S njemačkog jezika tekst je prevela L. Jirsak. Svezak broji 256 stranica ukoričenih u tvrde korice, a štampan je u tiskari *Denona, d.o.o.* u Zagrebu. Ima četiri poglavlja. Pritom se treće sastoji od sedam potpoglavlja u kojima autor govori pojedinačno o samim spomenicima. To je težišni dio knjige, opremljene s oko 170 crteža, pretežno ksilogravura i litografija arhitekta W. Zimmermanna, te s dvadesetak crteža A. Hausera i pet T. Čagina. Kratko ćemo se upoznat i sa sadržajem svakog poglavlja i potpoglavlja.

PREDGOVOR

Autor nam u predgovoru objašnjava razlike između prvoga i drugog izdanja. Naglašava kako je *tek nekoliko primjeraka prvog izdanja ostalo u zemlji, gotovo svi su otišli kupcima u Englesku. Englezima je Dalmacija*

oduvijek zanimljiva, dok je većini Austrijanaca i dalje terra incognita... Trenutačno upravo Austrijanci imaju pregršt razloga upoznati se s Dalmacijom i njezinim ljudima.

POVIJESNI UVOD

Na samom početku Eitelberger nas upoznaje s općim kulturnopovijesnim okolnostima južnoslavenskih naroda, te donosi i njihove međusobne nacionalne i religiozne razlike. Govori o *nadolazećem slavenskom pokretu* i neminovnoj *propasti islamizma u Istočnoj Europi...* Ocrtaava interese velikih europskih država na južnoslavenskom prostoru te nisku kulturnu i prosvjetnu razinu naroda. Iznosi također i zapažanje o *neobrazovanom svećenstvu* te negdašnjoj brojnosti benediktinskih samostana u Dalmaciji, o visokoj kulturnoj razini koju su s njima dosegli naši krajevi, za razliku od *one kojom danas raspolaže tamošnje katoličko svećenstvo.*

OPASKE O POVIJESTI, PUTNIM PRAVCIMA I KNJIŽEVNOSTI DALMACIJE

Poput pisca kakva vrcava putopisa, autor piše kako *od Rijeke prema Zadru ljeti dvaput, a zimi jednom, plovi parobrod koji u ljetnoj sezoni naizmjenice pristaje u Rabu i Krku. Dva puta tjedno iz Trsta u Dalmaciju plovi parobrod: jednom takozvani dalmatinski, a drugi put takozvani albanski brod... Parobrod za plovidbe Dalmacijom pristaje u Zadru, Šibeniku, Splitu, pa naizmjenice u Korčuli ili Hvaru, u Dubrovniku ili Kotoru...* Na slikovit način piše o Dalmaciji koju, kako ističe, *treba često promatrati i često obilaziti.* Ona je *na glasu po gostoprимstvu.* Piše o vodičima po Dalmaciji, o svratištima u Zadru, upoznaje nas s Ilirima u antičkoj Dalmaciji, uzornim vojnicima Rimskog Carstva, s *hrvatskim Slavenima u Dalmaciji,* s Venecijom i mletačkim načinom života u Dalmaciji.

Kako je navedeno, ovo poglavlje ima sedam dijelova - sedam gradova kroz koje naš pisac putuje. Osvrnimo se načas na svaki od njih.

Rab

Autor najprije opisuje geografski položaj otoka, između *Kvarnerića* i *Morlačkog kanala,* a potom povijesne okolnosti i podatke iz prošlosti rapske biskupije. U njegovo vrijeme ona bijaše podložna krčkoj, ali u prošlosti zadarskoj biskupiji. Pod dojmom je opustjelog dijela grada u kome *koraci jezivo odzvanjaju od praznih zidova,* te snažne bure koja je *opasan*

neprijatelj poljodjelstva. Spominje da gradić ima oko 1000 stanovnika i 240 kuća. Neke od njih fine su palače rapskih porodica od kojih posebno ističe *poznatog istraživača prirode i izvrsnog crkvenog pisca Marcusa de Dominisa* iz 16. stoljeća.

Među spomenicima najviše se osvrće katedrali i njezinu inventaru, posebno ciboriju, korskim sjedalima te relikvijaru s moćima Sv. Kristofora koga opsežno opisuje. Veliku pažnju posvećuje zvoniku katedrale i upozorava da stanje *u kojem se toranj nalazi nije sasvim zadovoljavajuće.* Naglašava kako to nije jedini zvonik u Rabu, već ih ima nekoliko. *Oni pogled na grad s mora čine vrlo pitoresknim.*

Uloga benediktinskoga reda u Rabu je, kao i u cijeloj Dalmaciji, bila vrlo velika. Naglašavajući tu činjenicu spominje muški benediktinski samostan Sv. Petra u Supetarskoj Dragi koji *iako nije u funkciji, postoji još i danas.* U gradu Rabu navodi ženski samostan Sv. Andrije, koji *još postoji,* ali je njegova crkva *pregrađena u potpunosti sredinom petnaestog stoljeća,* što ne odgovara istini. Navodi također muški samostan Sv. Ivana Evanđelista u kome je crkva *potpuna ruševina u najdoslovnijem smislu.* Ipak, opravdano joj posvećuje veliku pažnju, posebno ističući deambulatorij u njezinoj apsidi. Uočava i poseban *oblik kapitela s čudnim lisnatim ornamentom* koji je *karakterističan u tim zemljama,* a pojavljuje se na Rabu *u katedrali i u bazilici samostana Sv. Petra u Supetarskoj Dragi.* Tom je tipu kapitela u benediktinskim bazilikama na Jadranu znanost kasnije posvetila brojne studije.

Zadar

Govoreći o Zadru autor kratko opisuje njegovu prošlost. Spominje antičke pisce i značenje grada u srednjem vijeku, kada se suprotstavljao Mlečanima koji su ga *uzdigli na razinu glavnog grada Dalmacije* i metropolitanskog središta Crkve za kvarnerske biskupije. Načinom izgradnje i strukturom grada Zadar *nalikuje manjim talijanskim gradovima.* Među spomenicima posebnu pažnju je poklonio rotondi Sv. Donata te katedrali i bazilici Sv. Krševana.

Za rotundu kaže da *služi kao vojno skladište.* U trošnom je stanju, a nutrina joj je *podijeljena velikim drvenim skelama.* S vanjske strane se penje *prekrasan bršljan čije moćno deblo ukazuje na stoljetnu starost.* Unatoč takvome stanju autor prepoznaje da je crkva *jedna od najzanimljivijih i najstarijih u Austrijskom Carstvu* te da joj se *u povijesti umjetnosti devetog stoljeća može dodijeliti časno mjesto,* naglasivši kako *ima veliku važnost ne samo za Dalmaciju već i za povijest umjetnosti općenito.* Ipak, krivo je procijenio da je imala kupolu.

Kasnija istraživanja opovrgnula su takvu pretpostavku. Uz svoje opise i zapažanja velik je prostor dao izvještaju i grafičkoj dokumentaciji s *istraživanja A. Hausera i F. Bulića o Crkvi Sv. Donata*, iz 1882. godine. Nažalost, nije prenio ranije tiskani presjek koji je za prvo izdanje knjige izradio arhitekt W. Zimmermann.

Za katedralu drži da je utemeljena u 13. stoljeću, u vrijeme nadbiskupa Lovre Perijandera, te posvećena 1285. godine. Tek je s kasnijim istraživanjima utvrđeno da crkva potječe iz druge polovine 12. stoljeća i da je u 13. samo produžena. Važno je autorovo zapažanje o sličnosti arhitekture s romaničkim građevinama Lombardije i Toskane. Naglasio je posebnost oblika krstionice. Sakristiju je radi svodova svrstao u gotičku arhitekturu. Kasnija su istraživanja pokazala da je znatno starija. Ukazao je na trobrodnu kriptu, njezine svodove i *proširenje ispod perimetralnog zida apside*. S pravom je kritizirao *doista nedolično stanje* prostora u kripti, što u dobroj mjeri vrijedi i danas. Znatnu pažnju je poklonio pojedinostima arhitekture i crkvenom inventaru. Tlocrt koji je donio ima dokumentarnu važnost stoga što bilježi prostoriju koje više nema, na začelju crkve, te oblu nišu u zidu između crkve i krstionice.

Za baziliku sv. Krševana je držao da je *možemo datirati u drugu polovinu 14. stoljeća*, što se pokazalo pogrešnim. Nastala je, kao i katedrala, u 12. stoljeću. Međutim, kaže da je *jedna od najboljih romaničkih građevina koje se nalaze u Dalmaciji*, objašnjavajući tu činjenicu misliju da se gotički stil nikada nije ukorijenio u Dalmaciji. Ukazao je na *rimске kapitule* u bazilici, koji su zapravo romanički, ali modelirani zaista po klasičnim uzorima.

Vrlo veliku pažnju poklonio je raki Sv. Šime koja je, kako kaže, *najveći rad od iskucanog srebra u crkvama Austrijske Monarhije*. Za blagdan Sveca crkva u kojoj je raka *okuplja mnoštvo vjernika iz najudaljenijih dijelova Dalmacije*. Sažeto je opisao sve prizore na oplošju rake te upozorio i na naknadne dodatke.

Nin - Gornja Krka

Nin je *jedno od najstarijih dalmatinskih mjesta... jednako značajno u rimsko doba i u srednjem vijeku... rezidencija manjih slavenskih župana i sjedište biskupije*, riječi su Eitelbergera. Primjerenu pažnju posvetio je *malenoj bizantskoj crkvi Sv. Križa*, te njezinu nadvratniku i natpisu na njemu, pozivajući se pritom na mišljenje I. Kukuljevića Sakcinskog. Bizantske odlike pripisao je i crkvi Sv. Nikole ispred Nina.

Spomenuo je antički lokalitet Asseriju i Burnum.

Dojmio ga se krajolik uz rijeku Krku, o kojem piše: *Neuobičajenu sliku za putnika po Dalmaciji ne predstavljaju samo slapovi već i čitav biljni svijet koji se proteže obalama*

Krke. Uz nju je naveo i *pravoslavni samostan Sv. Arhandela*. Za njegove redovnike kaže da su *uljudna i dostojanstvena držanja*, a spomenuo je i *lijepu biblioteku*.

Ekskurs o šibenskoj katedrali

Šibenik je poznat po morskom prilazu gradu... zapisao je pri kraju svog ekskursa. No, prije toga i osvrta na katedralu, sažeto je opisao povijest grada i biskupije. Primjerenu pažnju posvetio je *Jurju iz Šibenika, protomagistru, sinu klesara Mateja iz Zadra*. Za njegovu crkvu kaže da *nema odlike čistog stila, nego je mješavina gotičkih i renesansnih elemenata pri čemu prevladava renesansni izraz...* *Vrhunski je domet katedrale postignut konstrukcijom krova i srednjeg broda*. Nije mu poznat udio Nikole Firentinca u građenju katedrale pa izgradnju kupole pripisuje Jurju Dalmatincu. O njegovoj nadarenosti, napominje još, *govori činjenica da je riješio isti temeljni problem koji je Brunelleschi tako savršeno razriješio...*

Trogir

Opisujući povijest i geografski smještaj grada autor piše kako je *od Splita do Trogira najbolje poći lijepom novosagrađenom cestom koja siječe najljepši dio Dalmacije. Između tih dvaju gradova leži takozvanih sedam Kaštela...* pripominje, nabrojivši ih. Za Trogir kaže da *također nazaduje*. Dugo razdoblje mletačke uprave dalo mu je *izrazito mletačka obilježja...* *prevladava venecijanski dijalekat, iako je veliki broj stanovnika slavenskoga podrijetla, a slavenski je službeni jezik zemlje...* u svakodnevnom životu 16. stoljeća u Trogiru *prevladavao je slavenski jezik i način života...* a vrijeme je *ugarske vladavine bilo bez daljnjega njegovo najsretnije razdoblje*. Istaknuo je važnost Ivana Lučića za poznavanje povijesti Dalmacije. Od povijesnih ličnosti izdvojio je posebno trogirске biskupe, *na prvom mjestu Rimljanina Ivana Trogirskog, koji je 1192. godine proglašen blaženim te Firentinca Treguana koji je početkom 13. stoljeća pokrenuo izgradnju katedrale*.

Detaljno je Eitelberger opisao baziliku, njezino predvorje i glavni portal za koji kaže da *pripada najljepšim dijelovima crkve, ali i najzanimljivijim građevinama u Dalmaciji*. Uz portal, naravno, spominje i majstora Radovana. Njegov reljef u luneti uspoređuje sa sličnim *na splitskome tornju*. Uz opis krstionice ističe njezina autora Andriju Alešija. Za nutrinu katedrale i njezin inventar kaže da je *najznačajnija arhitektonska cjelina u Dalmaciji*. Opisuje ciborij na oltaru, propovjedaonicu, korska sjedala i nadgrobnne ploče s natpisima. *U zemlji se posebno štuje i cijeni srednja kapela sv. Ivana Ursinija koju su izveli arhitekti Nikola Firentinac i Andrija Aleši*.

Uz opis vanjštine katedrale i njezina zvonika, Eitelberger iznosi vrijedno zapažanje o univerzalnosti europske kulture. *Uvijek iznova treba ukazivati na to da je umjetnost srednjega vijeka u Srednjoj i Zapadnoj Europi bila ujedinjena zajedničkim kulturnim predodžbama...* Za razliku od toga danas su se *nacionalizam i separatizam razvili do bolesne jednostranosti...* a upravo *povezanost dalmatinske umjetnosti s romaničkom umjetnošću Europe... jednako tako renesansne građevine... svjedoče o povezanosti s europskom arhitekturom.*

Među ostalim spomenicima Trogira veliku je pažnju poklonio Trgu i zgradama oko njega. Opisujući oblik i zanimljivost gradske lože, posebno mramornog stola u njoj i reljefa nad njim, nije propustio spomenuti kako je *lođa danas jedno od najprljavijih mjesta.* Za ruševnu šesterolisnu crkvu Sv. Marije na Trgu zapisao je kako se *čini da je bila riječ o bizantskoj kupolnoj crkvi sasvim u stilu koji oblikuje predromaničke građevine na obali Jadranskog mora.* S pažnjom je opisao i crkvicu Sv. Martina koja je naknadno posvećena Sv. Barbari. Naveo je također crkvicu Sv. Sebastijana te Knežev dvor, gradski sat i jarbol za podizanje stijega usred Trga. Sažeto je opisao benediktinsku crkvu i samostan Sv. Nikole te crkvu Sv. Ivana Krstitelja i dominikansku crkvu.

Split

Dubrovnik pripada prošlosti, Zadar sadašnjosti, a Split budućnosti... lucidno je zapisao R. Eitelberger. *Dubrovnik ima stara aristokratska, Zadar birokratska, a Split građanska obilježja.*

Znatnu pažnju je posvetio relaciji Salone i Splita te opisu Dioklecijanove palače kod Konstantina Porfirogeneta i Tome Arhidakona. Pozornost je posvetio istraživačima 17. i 18. stoljeća, G. Wheleru i R. Adamu te aktualnima F. Carrari, V. Andriću, M. Glaviniću i A. Hauseru. Potonji je upravo vodio obnovu katedrale.

Palača je koncipirana *prema pravilima arhitekture rimskih vojnih objekata.* To su mišljenje ispravili tek don F. Bulić i Lj. Karaman. Eitelberger je iznio i stav da *hramu, peristilu i trgu potpunu vrijednost može vratiti samo korjenita obnova... sve nasilne izmjene nisu uspjele ugroziti zdravu jezgru katedrale, koja će doći do izražaja Hauserovom obnovom.* Nažalost, ona je bila radikalna, osobito na zvoniku koji Eitelberger proučava s uvjerenjem da *prilično odudara od temeljnih postavki slobodnostojećih romaničkih zvonika, tako da u njihovu nizu zauzima posve neobično mjesto i zaslužuje posebnu pozornost.* Veliku pažnju je poklonio drvenim vratnicama rezbara Andrije Buvine i korskim sjedalima. Ipak, u inventaru katedrale za njega *prvo mjesto zauzima propovjedaonica.*

Za krstionicu pak, kaže da je građevina iz doba cara Dioklecijana. Ističe njezinu konstrukciju koja je *očito služila kao uzor arhitektu šibenske katedrale, koja je nadsvedena na sličan, neobično inventivan način.* Upozorio je na krsni zdenac koji je *navodno u Split stigao iz Salone.* Na njemu su *pojedine ploče spojene proizvoljno.* Posebno mu je zanimljiva ona s likom vladara.

Detaljno je opisao ranokršćanski sarkofag iz franjevačkog samostana. Za majstora te umjetnine kaže da je *u svoje vrijeme zasigurno pripadao među bolje i upućenije umjetnike.*

Veliku dokumentarnu vrijednost ima pasus o jednoj *od malobrojnih očuvanih crkava izgrađenih u bizantskome stilu.* Riječ je o bazilici iz negdašnjeg samostana Sv. Eufemije, građevini koja je kasnije porušena. O prostornosti u njoj danas nam svjedoči upravo presjek iz Eitelbergerove knjige. On, naime, bilježi kupolu nad središnjim travejom, doduše nacrtanu sa sumnjivim detaljima (presjekom poput košnice te nejasnim oblikom trompe ili pandantiva pod njom).

S puno tehničkih podataka Eitelberger je opisao Dioklecijanov akvedukt i njegovu obnovu u 19. stoljeću te sa žaljenjem *ravnodušnost prema povijesnim spomenicima.* Osobito je istaknuo *dalmatinske natpise i razloge koji su doveli do nebrige o njima.*

Dubrovnik

Parobrod Lloyd dva puta tjedno napušta Split u smjeru juga. S palube *ogromna kamena masa Biokova pruža zadivljujuću sliku.* Uz nju pisac spominje pejzaže Pelješca i Korčule, te *more s neiscrpnim zalihama namirnica svih vrsta i obala s brojnim uvalama i lukama... pravi su životni element Dalmatinaca. Može se reći da se (oni) rađaju na moru.* Slijedi hvalospjev našim mornarima i njihovoj vještini brodarenja, prepleten s prvim rečenicama o Dubrovniku. *Taj grad je svijet za sebe i Dalmaciji pripada samo u političko-administrativnom smislu.* S tim se baš i ne moramo složiti, ali je danas zanimljivo zapažanje po kome se *ni u jednom dalmatinskom gradu stranac ne osjeća toliko kod kuće, kao u Dubrovniku.* Autor hvali njegovu staru civilizaciju. *Dubrovnik je kao Venecija grad prošlosti...* Slijedi osvrt na povijest Grada te opis pojedinih predjela i bliže okoline. S opisima i funkcijama Kneževa dvora i palače Sponza primjerenu pozornost je posvetio profanoj, a sa sklopom dominikanskog i franjevačkog samostana sakralnoj arhitekturi Dubrovniku. U potonjem je opisao *klaustar koji pripada kasnoromaničkom stilu, odnosno dvorište kojem već dugo nedostaje marna vrtlareva ruka...* U dominikanskom samostanu pažnju je posvetio izgledu portala crkve i klaustara do nje te umjetničkom

inventaru i grobovima. Govoreći o katedrali spomenuo je onu staru, uništenu potresom iz 1667. godine, i novu koja je po njemu važna radi umjetničkog inventara, na koji se posebno osvrnuo, sadržajnije ga prikazujući.

Slijedi opis Lokruma i Cavtata. Na Lokrumu su ostaci utvrde i ruševine romaničkoga benediktinskog samostana. *Nijedan ljubitelj prirodnih ljepota ne bi smio zaobići taj krasni otok. Za Cavtat kaže kako je poznato da se to mjesto smatra točkom na kojoj se nalazio Epidaurus, kako ga spominje Ptolomej, odnosno Epidaurum kako ga bilježi Plinije. Ukazao je i na značaj rimskih natpisa u Cavtatu.*

Na koncu Eitelberger donosi *Odredbe dubrovačke carine iz 1227. godine* uz posebnu napomenu urednika knjige.

RUDOLF EITELBERGER I UTEMELJITELJSKO DOBA POVIJESTI UMJETNOSTI

Riječ je o završnom poglavlju u knjizi. To je esej urednika Milan Pelca o Eitelbergeru i značenju njegova udjela u nastanku i razvoju bečke povijesti umjetnosti kojoj je *on postavio smjernice razvoju discipline...* te Pelcov kritički osvrt na knjigu o srednjovjekovnim spomenicima Dalmacije. Ona je zapravo *prvi ozbiljan opsežniji povijesnoumjetnički rad posvećen hrvatskoj spomeničkoj baštini uopće*. Pelc naglašava *ležernu ozbiljnost* autora i njegov govor o *tadašnjem stanju spomenika* u nas po čemu je studija autentičan *dokument vremena iznimno važan za Hrvatsku*.

Tome zapravo nemam što dodati. Tek valja s podrškom izraziti povjerenje izdavaču i cijelom timu

suradnika na ovom prijevodu i uvezu, nadajući se da će vrijedna djela iz povijesti o povijesti umjetnosti u nas i dalje biti programi njihova rada. Djela koja spominje i sâm M. Pelc u svom prilogu: D. Freya, H. Folnesisca, K. Kovača, pa i ponovljena izdanja J. Strzygowskog ili našeg Lj. Karamana - sve bi to bilo vrijedno imati u ovakvim novim knjigama, korisno u prvom redu za generacije naših budućih studenata povijesti umjetnosti i svih ljubitelja baštine, naravno ne samo u Dalmaciji već u svim hrvatskim zemljama.

Ipak, za kraj bih spomenuo i sjajnu grafičku opremu te posebno naglasio vrijednost crteža arhitekta Winfrieda Zimmermanna. Oni i u ovom izdanju dolaze do izražaja, mada s malo manje grafičke oštine, što je razumljivo. U svemu njegovih je crteža 155, od toga 115 u tekstu i 40 raspoređenih na 26 tabla. Riječ je o izvanrednim likovnim zapisima koji u nekim primjerima postižu preciznost usporedivu gotovo sa suvremenim fotogrametrijskim snimcima. To osobito vrijedi za pročelje katedrale u Zadru, Radovanov portal i presjek katedrale u Trogiru, pročelje Kneževe palače te pročelje i presjek palače Sponza u Dubrovniku. Jednako su vrijedni prostorni crteži katedrale u Trogiru i zvonika katedrale u Splitu, ali i cijeli niz ostalih crteža, posebno crkvenog inventara: ciborija i propovjedaonica, relikvijara i pastoral, kipova i slične građe. Upravo je nevjerojatna sposobnost Zimmermanna da crtežom predoči ne samo vjeran izgled umjetnine, njezinih elemenata i plastike, već i dojam o stvari od koje je izrađena. Preko tih zapisa naslućujemo kamen, drvo, metal. Ta je dokumentacija posebna vrijednost Eitelbergove knjige, pa i njezina hrvatskog izdanja.